

AZTEC
AGATE

ГРОЗДАНА ОЛУЛИЋ

БИЛИ СУ ДЕЦА
КАО И ТИ...

ПРИРЕЂИВАЊЕ И ПОГОВОР
ЗОРАНА ОПАЧИЋ

BOOKLAND • БЕОГРАД
2017

SPRINGER

ДЕЦА КОЈУ СУ ВОДИЛИ СНОВИ

Младим читаоцима обично није једноставно да замисле писце из лектире или личности из уџбеника. Са фотографија или портрета посматрају их озбиљни, старији људи – готово да је тешко поверовати да су сви они некад били деца. Управо томе служи ова збирка прича Гроздане Олујић – да учили њихове ликове близким, разумљивим, али и да покаже како се њихово детињство, испуњено игром и несташлукцима, није битно (осим у времену у којем су живели) разликовало од детињства друге деце.

Књига *Били су деца као и ти...* садржи тринаест кратких прича о људима који су обележили српску и светску историју, књижевност и уметност. У њој су приче најпре о српским писцима чија су дела саставни део лектире у основној и средњој школи – Бранку Ђорђићу, Петру Кочићу, Исидори Секулић, Јовану Стерији Поповићу, о светски признатим научницима Николи Тесли и Михајлу Пупину (који су такође били и писци), затим о класицима светске књижевности – Виктору Игоу, Фјодору Михајловичу Достојевском, Антону Павловичу Чехову и Џеку Лондону, па о

војсковођи Наполеону Бонапарти и, коначно, о великому сликару малог раста, Тулуз-Лотреку.

Гроздана Олујић издаваја кључне епизоде из њиховог детињства и младости које су им одредиле будућност, проналазећи везе између тих до-гађаја и њиховог стваралаштва. Тиме показује да је детињство пресудан животни период који ути-скује трајан печат у личност – без обзира да ли је било безбрежно или мучно. То, уосталом, отво-рено истиче и први књижевни јунак ове збирке – Бранко Ђопић. У писму Зији Диздаревићу из *Баште сљезове боје* он указује да се однос према свету стечен у детињству није никад променио, без обзира на каснија искуства:

Њено су ми сјеме посијали у срце још у дјетињ-ству и оно без престанка ниче, цвјета и обнавља се. Пржиле су га многе страхоте кроз које сам пролазио, али коријен је остајао, животворан и неуништив, и под сунце поново истурао своју не-јачку зелену клицу.²⁴

За стварање прича списатељица се служи разноликом грађом: биографијама, писмима, интервјуима, аутобиографским записима, анегдотама и повезује их са књижевним делима стваралаца. Навешћемо неке примере. За причу о Ђопићевом детињству коришћени су некњижевни, аутопое-тички текстови (сведочење о детињству „Мој жи-

²⁴ Бранко Ђопић, *Башта сљезове боје*, Београд: СКЗ, 1975, стр. 4.

вот и књижевни рад“ из *Босоногог дјетињства*²⁵) и они књижевни, у којима се препознају аутобиографски елементи (приповетке из збирке *Приче занесеног дјечака*²⁶ и *Баште слезове боје*) а у само приповедање укључене су алудије на бројна друга дела овог аутора. Одрастање Исидоре Секулић обликовано је уз помоћ Исидориних интервјуа, писама²⁷, биографских података, књижевних и есејистичких текстова, од којих је највише коришћена прича „Буре“ из збирке *Сапутници*²⁸. Прича о детињству Михајла Пупина грађена је понајвише на основу његове аутобиографије *Са пашића до научења*, за коју је, како се и у овој књизи наводи, добио Пулицерову награду. За причу о Теслином детињству послужили су различити извори: Теслина аутобиографија *Моји изуми* и писмо које је Тесла пред крај свог живота (1939) написао Поли, ћерки Константина Фотића, југословенског посланика у САД, а које је под називом *Прича о детињству* приредио Ду-

²⁵ Бранко Ђопић, *Босоного дјетињство, Сабрана дела Бранка Ђопића*, књ. 10, Београд / Сарајево: Просвета / Свјетлост / „Веселин Маслеша“, 1964, стр. 7–18.

²⁶ Бранко Ђопић, *Приче занесеног дјечака и друге приче*, Ријека: „Отокар Кершовани“, 1963.

²⁷ Исидора Секулић, *Мој круг кредом: изабрана писма*, приредио Радован Поповић, Београд: Народна књига, 1984.

²⁸ Исидора Секулић, *Сапутници*, Београд: Плави јахач, 1997.

шан Радовић 1980. године.²⁹ Осим тога, Гроздана Олујић служила се и бројним књигама о Теслином животу и раду.

Гроздана Олујић вешто уплиће биографске и књижевне мотиве у приповедање о детињству, бирајући карактеристичне, симболичне детаље који обележавају нечији живот и стваралаштво. Она свесно доводи у везу животне догађаје и начин на који су они приповедани у књижевном делу (фикционализовани), показујући младим читоцима на који начин уметници своја животна искуства користе као грађу за стварање. Отприлике као што би рекла друга јунакиња ове збирке, Исидора Секулић: „Ако је нешто значајно и вредно за наш живот, то остаје или крај нас или у нашем делу“.³⁰ Међутим, и аутобиографско приповедање почива на варљивом сећању и накнадном уобличењу, симболизацији – потреби да се неки догађаји нагласе а други изоставе, да се некима прида већа важност а да се други маргинализују или прикрију. Оно је, дакле, својеврсно домишљање (аутофиксионализација) проживљеног, једна могућа слика стварности. Разлике из-

²⁹ Никола Тесла, *Прича о детињству*, приредио Душан Радовић, Београд: БИГЗ, 1980, прештампано издање 1996. издаје Музеј Никола Тесла.

³⁰ Исидора Секулић, у: Љиљана Станимировић, *Исидора: између мира и немира*, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу / Универзитетска библиотека у Крагујевцу, 2017, стр. 7.

међу искуства и његовог уобличења говоре нам да књижевно дело не можемо посматрати поједностављено, као одраз пишчевог живота у огледалу.

Кад год је то могуће, ауторка избегава навођење година и гомилање фактографских података: то није њен приповедни циљ. Њена намера је превасходно књижевна: да створи упечатљиву слику детињства знамените личности и приближи је младом читаоцу. Зато се детаљно описани догађаји из аутобиографија неретко бирају, поједностављују а некад и благо мењају да се истакне развој лика и читаоци заинтересују за његов живот и дело. Уосталом, алудије на њихова књижевна дела и аутобиографске записи треба да мотивишу читаоце на даље истраживање. Са друге стране, иако су детаљније од ових прича, биографије великане о самом детињству обично не казују превише, па су далеко од аутентичне, уверљиве слике. Самим тим, детињство приповедних ликова је погодно за приповедно уобличење и оживљавање. (Сличан приповедни поступак користила је и Светлана Велмар Јанковић у *Књизи за Марка*³¹, у којој је тематизовала детињства будућих немањићких владара, засновавши приповедање подједнако на фактографским елементима и мотивима бајке и фантастике.)

³¹ Светлана Велмар Јанковић, *Књига за Марка*, Београд: Стубови културе, 2005.

Већ у уводну сцену прве приче смештени су кључна особа из Ђопићевог детињства, *дјед* Раде и важни мотиви у његовом стварању: месец, воденица, приповедање. Прича почиње лирским описом месечином обасјане грмечке ноћи у којој се дечак налази у воденици, окружен дединим познаницима, воденичарима и помељарима. Простор који је у усменој традицији (и словенској митологији) становиште оностраних бића, односно различитих врста демона (вампира, вештица, водених духова) мистериозан је и страшен за дечака. Тајанственост појачавају ноћна тама, месечина, фолклорна предања и повести о епским јунацима. Безимени приповедачи из воденице отеловљују древну слику фолклорних приповедача који тумаче свет и његове појаве из митске перспективе, па та слика остаје трајно урезана у свести будућег писца. Дечак је огрнут дедином кабаницом која не само да га греје, већ га и (магијски) штити од страшних бића која замишља. Док је дедина кабаница на њему а деда-заштитник поред њега дечак се осећа безбедан, иако му се ликови воденичара причињавају као прерушени чаробњаци и демони. Упућивање на усмено приповедање на самом почетку приче има свој дубоки разлог, пошто сведочи о првој лектири будућег писца, оној која је обликовала његов рани доживљај свете, подстакла његову машту, одредила приповедну поетику и карактеристичне мотиве (један од њих је и деда Тришин млин и циклус прича о воденичару и његовом мачку). Зато су Ђопићева дела често за-

снована на илузији усменог приповедања и елементима усмене књижевности које он користи и преобликује.

Такође, већ у првој реченици приче јавља се важан симболични јунак Ђопићевог дела – месец. Зато је његова прва дечја опсесија његова жеља за хватањем месеца, забележена и у аутобиографском запису „Мој живот и књижевни рад“ (којим се списатељица служи обликујући га у форми дијалога деде и унука). Месец се јавља као јунак или неми сведок радње Ђопићевих дела (на пример, у поеми са елементима бајке *Мјесец и његова бака* из *Чаробне шуме* има лик несташног дечака који помаже земаљским бићима у невољи). По дедином уверавању месец се може дохватити рогульама Лазе Угарчине а овај мотив постаје основа приче „Поход на Мјесец“. Али, у књижевном делу сећање се мења, па се деда из приче противи походу, желећи да заштити и поштеди унука дубоког разочарења, а његов пријатељ Петрак подстиче дечака да хватају Месец. И Петрак и Раде желе најбоље дечаку и поступају свако из својих уверења, због чега симболизују различита животна начела: потребу да се изађе из удобности породичног окриља и следи сан, чак и онда када је недостиган, и потребу да се живи рационално и промишљено. Поход на Месец прераста у симбол приповедачевог односа према свету – у причи дечак неутешно плаче због свог првог судара са законима стварности, али у

њему опстаје потреба да се, упркос свему, снови морају следити, јер они су увек видљиви, као месец, готово на дохват руке.

Други важан приповедач из Ђопићевог детињства јесте његов стриц Ницо, Личанин, печалбар и добровољац из Првог светског рата. Његове приче о живописним ликовима обичних људи дечак памти и касније оживљава у својим делима, баш као што стриц постаје један од сталних ликова Ђопићеве прозе – Николетина Бурсаћ.

Гроздана Олујић приповеда о Ђопићевом одрастању наводећи карактеристичне догађаје, оне из пастирских дана, анегдоте из ђачког живота (епизода са глобусом који деца са села опажају као бостан), прве љубави, књижевне покушаје у гимназији, водећи рачуна да укаже на оне који су значајни за Ђопићеву књижевну поетику и фикционално преобликовани у књижевним текстовима (на пример, како је ђачка побуна у основној школи фикционализована у роману *Орлови рано лете* а указаћемо и на друге примере).

Прекид детињства означила је *ђедова смрт*. У причи се наводи да дечак „никад није хтео да поверије до kraja, у бесаним ноћима уверавајући себе да је то старац само некуда одлутао и да ће се неминовно вратити једног дана“ а затим указује како је дедин лик добио своју књижевну транспозицију („вратио се“) у *Башти слезове боје*. Знатно пре ове збирке Ђопић 1939. пише приповетку „У свијету

мога дједа“ у којој тематизује дечачку тугу због које му се његов лик често причињава:

често тога прольећа ја сам се сусретао са својим вољеним дједом. Гледао сам га како из даљине лагано долази путељком између младих жита и ништа зато што се послије из близине показива-ло да је то био неки други старац. У тих сунчаних дана, лежећи у високој бујади, ја сам по читаве часове с њим разговарао.³²

Очигледно је да Гроздана Олујић свесно варира мотиве ове приче, подтекстно их утрађујући у своје приповедање. Такав је и мотив пада лименог петлића са врха куће доведен у везу са деди-ном смрћу и крајем детињства. Списатељица указује на књижевну обраду мотива петлића са врха родне куће у Хашанима у којој пад ветроказа представља тренутак у ком свет постаје оголјен, суров и празан, алудирајући на приповетку „Како је опустио свет“: „Свет око њега заувијек је опустио и постао јасан и го. Необичних ствари, које се сваког тренутка очекују и због којих се дршће и слути, није више у њему било“.³³

Ћопићева омиљена књига из ћачких дана, Сервантесов *Дон Кихот*, коју је добио у замену за торбу крушака, дубоко се утиснула у његову

³² Бранко Ђопић, *Сабрана дела Бранка Ђопића*, књ. 10, Београд / Сарајево: Просвета / Свјетлост / „Веселин Ма-слеша“, 1964, стр. 26.

³³ Исто, стр. 64–65.

књижевну слику детињства, што се најбоље види у поменутом писму умрлом пријатељу, Зији Ди-здаревићу. Своју веру у људску доброту и светлу страну света („златну бајку о људима“) која оп-стајава упркос свим страхотама и разочарењима која је преживео писац пореди са Сервантесовим јунаком идеалистом који се определио да живи своје снове без обзира на стварност. Ђопић је све-стан да се његови *походи на Мјесец* можда чине узалудни, јалови, романтични и превазиђени, али он другачије не жели да посматра свет. И због то-га каже, изједначавајући себе са Дон Кихотом, да свој сањарски дух, мешавину сете и смеха сматра својим оружјем којим се брани од зла и безнађа:

Свак се брани својим оружјем, а још увијек није искована сабља која може сјећи наше мјесечине, насмијане зоре и тужне сутоне. (...) Можда је не-ком смијешна старинска одора, праћедовско ко-пље и убого кљусе, које не обећава богznакакву трку. Jах, шта ћеш...³⁴

Отуд у његовом делу вечита преплетеност ху-мора и меланхолије, коју списатељица именује као „смех кроз сузу“.

Пресудан значај у формирању јунака ове књиге има породично окружење и зато Гроздана Олујић велику пажњу посвећује сликању породи-ца у којима одрастају јунаци. Зато приче по пра-

³⁴ Бранко Ђопић, *Башта слезове боје*, Београд: СКЗ, 1975, стр. 4.

вилу почињу обликовањем типичне сцене из породичног живота која има улогу да представи атмосферу и осећање заштићености, односно очајања, страха, патње које јунаци у себи носе читавог живота. У збирци можемо видети да су њени јунаци одрастали у веома различитим околностима – уз подршку својих родитеља који су разумели њихов таленат, али и уз очев деспотски карактер и неразумевање. Многи од њих су били сирочићи, без једног или оба родитеља: Исидора Секулић мајку није ни запамтила, Кочић и Сремац замишљали су своје мајке у звездама (Кочића је чувала баба Вида а Сремца, као и Ђопића, деда, трговац Филип Ђорђевић), Џек Лондон расте као ванбрачно дете које отац никад није желео да упозна а Достојевском и Стерији мајке рано умиру.

Многи јунаци ових прича имали су круте, амбициозне или преке, сурове очеве. Чеховљев отац, верски фанатик, неспретан у практичном животу, кињио је своје синове да од раног јутра вежбају црквено појање, иду у школу и помажу му у радњи. Када је отац изгубио радњу и цела породица се одселила у Москву, младог Антона остављају у родном Татанрому да држи часове и финансијски помаже своје родитеље. Зато је Чехов говорио да није ни имао детињства. Али, у игри са браћом пронашао је свој будући животни позив драмског писца и приповедача: импровизовање у кућном позоришту које је Чеховљевим синовима служило за опуштање од наметнутих оба-

веза било је велики извор задовољства за Антона и подстакло га да почне да ствара своје драме. И Достојевски је имао више него трауматично детињство: отац му је био лекар болнице за сиромашне, изгубљене душе, подигнуте на месту гробља за бескућнике. Зато је породица живела у самој суморној болничкој згради и дечак се свакодневно сусретао са болесницима. Осим тога, морао је да слуша свађе а некад и насиљне испаде пијаног, опсесивно љубоморног оца који је кињио његову нежну и добру мајку. Гроздана Олујић покушава да покаже како ове трауме нису од јунака направиле промашене људе, напротив: будући писци успели су да их претворе у велика књижевна дела (Стерија по узору на оца пише *Кир-Јању*, Достојевски пише о пониженим, несрећним људима, женама мученицама, као што је била његова мајка а у роману *Браћа Карамазови* Фјодору Карамазовом даје неке особине свог оца).

За формирање јунака кључну улогу често су имале мајке. Пожртвоване и пуне љубави за своју децу, оне препознају њихов таленат и потребу за усавршавањем. Од почетка уверене у њихову изузетност, оне се боре да њихова деца иду у боље школе, верују у њих и храбре их на том путу. За многе од јунака ове књиге, мајчин подстицај и савет били су пресудни. Стеријина мајка, Јулијана Молерова, подржавала је жељу свог сина за учењем. Великим залагањем успела је да убеди шкrtог цинцарског трговца, Стеријиног оца, да

купи сину књиге и пошаље га у школу у Сремске Карловце, па затим и Темишвар. Да није било ње, Стерија би, по плановима свога оца, постао вршачки берберин или трговац. У својим сећањима и Пупин описује велику веру своје мајке Олимпијаде у моћ знања („знање је светлост која осветљава наш пут кроз живот“³⁵), због чега га је, иако неписмена, подстицала да иде у далеки свет, уверена у велике способности свога сина:

Моја мајка је веровала у чуда и говорила је учитељу да нада мном бди дух светог Саве. Једног дана је учитељу рекла, у мом присуству, да је у сну видела како је свети Сава положио руку на моју главу и, окренувши се к њој, рекао: „Кћери Пијада, школа у Идвору ускоро ће бити тесна за твога сина. Нека онда пође у свет, где ће наћи више духовне хране за своју душу жељну знања“.³⁶

Своје способности и таленат неки јунаци дугују мајчиним генима. Теслина мајка Георгина – Ђука је, како наводи Тесла, потицала из породице изумитеља („њени отац и деда су изумели многобројна оруђа за домаћинство, ратарство и друге сврхе“³⁷) а и сама је имала проналазачке способности („Моја мајка је била прворазредни

³⁵ Михајло Пупин, *Са пашњака до научењака*, Београд: САНУ, Нови Сад: Матица српска, Шабац: Епархија шабачка, 2014, стр. 20.

³⁶ Исто, стр. 20.

³⁷ Н. Тесла, *Моји изуми*, стр. 11.

изумитељ и верујем да би много постигла да није била тако далеко од модерног живота“³⁸).

Овакву улогу за Исидору Секулић има њен отац, градски капетан Данило Секулић, пошто јој је мајка Љубица рано умрла. Он има кључни утицај не само на њено образовање, већ и на њен однос према животу: „Од своје четврте године, подучавана од оца-ерудите, знала сам напамет латинске дечје стихове. Био је веома учен и озбиљан у свакој прилици“.³⁹ Очева богата библиотека прво је скровиште за повучену, ћутљиву девојчицу богатог унутрашњег света. Од оца усваја животну девизу: рад – сиромаштво – ћутање које се придржава читавог живота. Сродан Исидорином оцу био је и Теслин отац Милутин, свештеник у Смиљану и Госпићу: „Био је веома образован човек, прави природни филозоф, песник и писац и за његове проповеди је говорено да су тако елоквентне као Абрахамове“.⁴⁰ (У причи је отац одређен само као „чудни свештеник“ коме је више стало до књига него до држања проповеди.) Очева богата библиотека је место где је Тесла развио своју страст према књигама, у тој мери да му је отац, плашећи се за његов вид, забранио да чита ноћу и сакрио све свеће. (Тесла је, међутим, лако нашао решење: изли-

³⁸ Исто, стр. 12.

³⁹ Исидора Секулић, у: Љиљана Станимировић, *Исидора: између мира и немира*, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу / Универзитетска библиотека у Крагујевцу, 2017, стр. 8.

⁴⁰ Н. Тесла, *Моји изуми*, стр. 9–10.

вао би лојанице и читao до јутра.) У причи је очева забрана ноћног читања појачана претњом батина-ма („Радиће прут, ухватим ли те да читаш поред свеће!“ Никола се тврдоглаво смешкао и читao по сву ноћ док га отац није открио а прут почeo да *ради*), иако Тесла наводи да га је отац само једном ошамарио, онда када је у цркви поцепао хаљину нападно обученој жени („Мој отац је побелео од беса. Благо ме је ударио по образу, и то је била једина физичка казна коју је он икад применио, али се ударца и дан-данас сећам“⁴¹).

Велики људи описани у овој збирци имају неке заједничке особине: природну радозналост, истрајност (често и тврдоглавост), окренутост унутрашњем свету и велику жељу за читањем и учењем. Неки од њих били су веома друштвени, други повучени, трећи авантуристи, али сви су волели да читају и трудили се да следе своје снове. То је у причи о Пупину представљено мотивом вечерње звезде са врха идворског млина која представља симболичну звезду водиљу кроз живот. То је често значило да морају да се супротставе родитељским очекивањима и плановима (млади Чехов, Достојевски, Стерија, Тесла, Сремац и Тулуз-Лотрек изневеравају жељу родитеља о избору професије), али су у томе успели.⁴²

⁴¹ Н. Тесла, *Моји изуми*, стр. 40–41.

⁴² Чини се да је Тулуз-Лотрек сваким својим поступком свесно бирао тежи пут и згражање околине. Као да је читав његов живот био пркошење свету. Он се опреде-

Гроздана Олујић је фасцинирана личношћу Николе Тесле, мистика и научника за ког се сматра да је био у дослуху са затајним силама. О томе сведочи и чињеница да је научнику посветила једну од прича из ове збирке, али и своје бајке „Бела голубица“ и „Плава мачка“ из збирке *Јастук који је памтио снове*⁴³ (у заглављу се то јасно и наводи: „У Београду у знак сећања на једну давну мачку Николе Тесле...“). Поређењем ове приче и бајки можемо видети како живот стварне личности може бити фикционализован на различите начине, кроз реалистичку и натприродну мотивацију. И у бајкама се ауторка задржава на сличним мотивима: Теслиним светлосним, готово натприродним визијама које је имао од детињства, мотиву мачке и електрицитета, хидроцентралама на Нијагариним водопадима и голубовима о којима је бринуо пред крај живота. Јунак бајке „Плава мачка“ ноћу, у својој соби осећа појаву натприродног: мачка почиње да трепери плави-частим искрама (као и у сећању из детињства) и појављује се Патуљак из магијског света. На сличан начин, и у „Белој голубици“ у снежном суто-

љује за сликарство иако то његов отац сматра недостојним грофовског статуса, у ликовној школи супротставља се академском начину сликања и тематици, настањује се у боемској четврти Париза и слика мотиве са друштвене маргине необичним ликовним приступом.

⁴³ Гроздана Олујић, *Јастук који је памтио снове и друге бајке*, Београд: Bookland, 2007.

ну указује се светлосна магијска голубица. У оба случаја појава чудесних бића има својеврсну функцију *благовести*, објаву да ће јунаци постати изузетни људи и да ће имати помоћ чудесних бића. Магијски помоћници остављају јунаку чудотворно средство, као знак који ће му помоћи у будућности: голубица оставља белег на руци а патуљак дарује светлосни штапић и каже: „*кад одрастеш, додир твоје руке промениће читав свет, донети људима светлост и топлоту!*“⁴⁴ Тиме се алудира на Теслино постављање прве хидроцентrale на Нијагариним водопадима:

Као у игри Патуљак спусти мајушни блистав штапић пред дечака и осмехну се, рекавши: – Кад воде једне моћне реке њиме дотакнеш, читава земљина кугла светлеће као џиновска плава мачка, не заборави и чувај тај штапић као око у глави...⁴⁵.

Своју прву „хидроцентралу“ млади Тесла је конструисао на смиљанском потоку, имајући визију онога што ће остварити много година касније:

Био сам очаран описом Нијагариних водопада који сам пажљиво прочитao, а у машти сам замислио велики точак који покрећу ови слапови. Рекао сам ујаку да ћу отићи у Америку и тамо остварити свој пројекат. Тридесет година касније,

⁴⁴ Гроздана Олујић, *Сабране бајке*, Београд: Учитељски факултет, 2011, стр. 527.

⁴⁵ Исто, стр. 527.

видео сам како се моје идеје остварују на Нијагари и дивио се недокучивој снази ума.⁴⁶

На то се у причи из ове збирке и указује: „Та хидроцентрала није имала лопатица, али се ипак окретала: снага воденог точка покретала је неизграпни котур углављен између две ракље“.

Теслинини родитељи разумели су да је он несвакидашње и необично дете, склоно фанатичном раду и подржали су га у његовој жељи да се посвети науци, без обзира на њихове планове да постане свештеник. Очајни од бриге због његове болести (оболео од колере, девет месеци је био везан за кревет), прихватају његову жељу да студира технику:

У једном од самртних тренутака, за које су мислили да су ми последњи; отац је улетео у моју собу. (...) Рекох му: „Можда бих могао да се опоравим, ако ми допустиш да студирам технику“. „Ићи ћеш у најбољу техничку школу на свету“, одговорио ми је свечано, а знао сам да тако и мисли. (...) На огромно запрепашћење свих, вратио сам се у живот као други Лазар.⁴⁷

Овај догађај тематизован је и у причи. Донекле је поједностављен: не помиње се разлог болести, али се отац, кроз сузе, смеши и каже: „У реду, Нико! Бићеш инжењер, само оздрави...“ Када професори из Граца моле родитеље да испишу

⁴⁶ Н. Тесла, *Моји изуми*, стр. 44.

⁴⁷ Исто, 53.

Николу из Политехничке школе зато што толико фанатично учи да се плаше да неће преживети студије (Никола наводи како је током студија сваког дана устајао у три ујутру и непрекидно учио до једанаест ноћу), отац то не чини, знајући потребе и тврдоглавост свог сина, само се труди да благо релативизује његове успехе (чак и то је Николу тешко повредило, све док није нашао писма из Граца у очевој заоставштини).

Списатељица показује и да су се велики научници већ у детињству први пут сусрели са природним феноменима који су их заинтригирали а дечја упитаност довела их је до највећих открића у зрелости. И Пупин и Тесла истичу у својим сећањима да је основа њихових научних открића био феномен који их је интригирао од детињства. За Теслу је то била појава електричитета док је мазио свог омиљеног љубимца мачка: „Ја сам занесен, размишљао. Није ли и природа једна огромна мачка? Ако јест, тко њу милује по леђима? То мора да је Бог, закључио сам. Имао сам три године, а већ сам филозофирао.“⁴⁸ Њено светлуцање у мраку доживљава као велико чудо, мистерију коју жели да реши:

нешто још чудесније тек се требало догодити. Смркавало се и морали смо упалити свијеће. (...) Напрегнух очи и јасно опазих да му је цијело тијело окружено неким свијетлим кругом, баш као

⁴⁸ Никола Тесла, *Прича о детињству*, 1996.

ореола изнад главе светаца. Не смијем претјеривати у описивању дјеловања те чудесне моћи на моју дјетињу машту. Дан за даном питао сам се што је то електричитет, али одговора нисам нашао.⁴⁹

У Пупиновом случају, енigma која га је заокупљала јавила се у току дечје пастирске игре дојављивања и била је везана за преношење звука кроз земљу:

Једна од вештина било је сигналисање и дојављивање кроз земљу. Сваки дечак имао је брицу, нож са дугом дрвеном дршком. Тај нож би се забадао дубоко у земљу, затим би се ударањем по његовој дршци производио звук, а дечаци су, лежећи на земљи, прислоњени ухом, имали задатак да одреде правац и разстојање звучног извора. Запазили смо да се звук много брже простире кроз земљу него кроз ваздух.⁵⁰

Наука, међутим, у том тренутку није објаснила проводљивост. Пупинов наставник физике признаје да не може да објасни ову појаву:

Мој учитељ, Словенац Кос (...) није знао да ми ово протумачи, а чисто сумњам да је просечни физичар Европе могао то учинити у оно време. Овај феномен је основа открића до којег сам дошао двадесет пет година после ових нових искустава стечених у пастирској летњој школи.⁵¹

⁴⁹ Никола Тесла, *Прича о детињству*, 1996.

⁵⁰ М. Пупин, *Са пашњака до научењака*, стр. 22–23.

⁵¹ Исто, стр. 22–23.

Бистри дечаци брзо су превазишли своју средину а то је подразумевало опраштање са породицом и завичајем и одлазак у непознату средину.⁵² Пупин у сећању призива тренутак када се пред њим први пут указала панорама великог града. У сеоском дечаку обученом у кожух, са шубаром на глави, мешају се осећање запрепашћења, усхићености и страха пред непознатим светом:

На поселима у Идвору слушао сам многе приче о сјају цареве палате на врху брега Будима и о чудима висећег моста преко Дунава који је спајао Будим и Пешту. (...) Али, оно што сам видео са брода превазишло је сва моја очекивања. Осећао сам се заплашен и осетих како бих био срећан да се окренем и вратим у Идвор. Свет изван Идвора изгледао ми је сувише велики и загонетан.⁵³

⁵² Добро је позната епизода о Теслином открићу мотора наизменичних струја у будипештанском парку. Зраци Сунца на заласку подсећају младог Теслу на стихове Гетеовог *Фауста* („О, што ме крила не дигну са тла, / па за њим, вечно, да управљам свој лет! / Ах, куда лете крила бестелесна / телесна крила винути се неће“). Пошто има моћ визуелног замишљања идеје, штапом црта модел мотора у песку („Погледај мој мотор. Пази како ћу сада да га покренем у супротном смеру“). Догађај описан у аутобиографији у причи је обликован кроз упечатљиву сцену, као логичан наставак Теслиних вишемесечних експеримената и потребе да докаже професору Пешлу да је у праву. Откриће наизменичне струје дато је кроз дијалог и из перспективе пријатеља који је шокиран Теслиним понашањем (не спомињу се Гетеови стихови).

⁵³ М. Пупин, *Са пашњака до научењака*, стр. 29.

У причи о Пупину приповеда се о анегдоти на путовању, када је Михајло, уместо у Праг, стигао у Беч а новац за карту није имао, па се кондуктеру са златним ширитима обратио као да је цар, са „Ваше милостиво величанство“. Није поменут поносни дечаков одговор када му се становнични службеник увредљиво обратио („ја нисам српски свињар, ја сам син једног храброг војног граничара и идем у чуvenу школу у Праг“⁵⁴), али зато у причи јесте наглашено велико Пупиново родољубље и снажно национално осећање. Пупин је увек поносно истицао свој национални идентитет и колико дугује свом детињству у Идвору: „Моралне вредности мoga народа испуњавале су ме. Томе су ме учили моја мајка и неписмени сељаци на сеоским поселима у Идвору и никада ниједно друго учење није оставило дубљи утисак на мене“⁵⁵. У причи га због тога хвали амерички председник Вилсон на мировној конференцији у Паризу.

Богати и сиромашни, племићког рода или трговачки и сеоски синови, мирни, повучени или дружељубиви и несташни, заштићени или изложени родитељском гневу, јунаци ових прича су пример како нема задатих правила у томе ко постаје значајан за свој народ и своје време. Географске, историјске, социјалне, породичне и сва-

⁵⁴ М. Пупин, *Са пашњака до научењака*, стр. 30.

⁵⁵ М. Пупин, *Са пашњака до научењака*, стр. 38.

ке друге околности њиховог одрастања битно се разликују. Одабир веома различитих карактера младих јунака, припадника различитих нација и региона наглашава ову околност. Сродна свим јунацима је потреба да следе своје снове, унутрашње потребе и своју жељу за знањем. Ове приче треба да увере читаоце да се међу њима, а можда и у њима самима, крију будуће изузетне личности и да само од њихове упорности и радозналости зависи у којој мери ће развити своје моћи и какви ће људи постати, односно да ли ће имати храбrosti да следе своју звезду.

Зорана Опачић

ПЕСНИК ПАРИЗА

Виктор Иго 89

МАЛИ ВЕЛИКИ ВОЈСКОВОЋА

Наполеон Бонапарта 99

СЛИКАР МОНМАРТРА

Анри де Тулуз-Лотрек 107

ПОГОВОР

Деца коју су водили снови 117

БИОГРАФИЈА ГРОЗДАНЕ ОЛУЛИЋ 141

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

*

ГРОЗДАНА ОЛУЛИЋ
БИЛИ СУ ДЕЦА КАО И ТИ...

*

ИЗДАВАЧ
ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА ДЕЦУ

BOOKLAND

БЕОГРАД, ПОЖЕШКА 83 А/П

ТЕЛ/FAX 3570-975, 3573-643 3573-682 и 063/8923-299

e-mail: bookland@sbb.rs

www.bookland.rs

*

ЗА ИЗДАВАЧА
РАДОМИР РАДОВАНАЦ
ДИРЕКТОР И ГЛАВНИ УРЕДНИК

*

НАСЛОВНА СТРАНА
ВЛАДИСЛАВ ФИЛИПОВИЋ

*

ЛЕКТОР-КОРЕКТОР
ПЕРА ЈОВАНОВИЋ

*

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК
ДРАГИЦА ВЛАДИСАВЉЕВИЋ

*

ТИРАЖ 1000
ПРИМЕРАКА

*

БЕОГРАД
2017.

*

ISBN 978-86-7182-615-0

*

ШТАМПА
ТЕРЦИЈА
БОР

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-93-32

821.163.41.09 Олујић Г.

ОЛУЈИЋ, Гроздана, 1934—

Били су деца као и ти... – Гроздана Олујић ;
приређивање и поговор Зорана Опачић. –
Београд : Bookland, 2017 (Бор : Терција). – 147
стр. : илустр. ; 20 см. – (Библиотека Посебна
издања / [Bookland])

Ауторкина слика. –

Тираж 1.000. –

Деца коју су водили снови: стр.117-139. –

Биографија Гроздане Олујић: стр. 141-143. –

Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7182-615-0

a) Олујић, Гроздана (1934–) "Били су деца као и ти..."

COBISS.SR-ID 247398668

